

در حقوق ایران و اسلام

مؤلف: علی اصغر اعظمی

(قاضی دادگستری و مدرس دانشگاه)

فیفا:

سرشناسه: اعظمی، علی اصغر، ۱۳۴۴ -

عنوان و نام پدیدآور: احتکار در حقوق ایران و اسلام / نویسنده علی اصغر اعظمی.

مشخصات نشر: قم: بحارالانوار، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۲۴۰ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۵۳-۱۴-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۳۱ - ۲۳۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: احتکار و محتکران (فقه)

موضوع: احتکار و محتکران

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ الف۶الف/۶۵/۱۹۰/۶۵ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۲۱۷۲۶

شناسنامه

احتکار در حقوق ایران و اسلام

مؤلف: علی اصغر اعظمی

انتشارات: بحارالانوار

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

گرافیک: ۹۱۹ ۲۹۵ ۸۷۷۳

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۵۵۳-۱۴-۶

قیمت: ۱۵۵۰۰۰ ریال

مراکز پخش

۱- اصفهان، انتشارات نقش نگین / ۳۱-۳۲۲۳۷۷۹۹

۲- قم، بلوار سمیه، کوچه ۸، فرعی اول، پلاک ۴۰

تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۳۳۵۱۲ / ۰۹۱۲ ۷۵۹ ۴۹۳۹

هر گونه حقوق مادی و معنوی اثر برای مؤلف محفوظ می باشد.

فهرست مطالب

پیش گفتار	۹
مقدمه	۱۱

فصل اول

تعریف، ملاک، سابقه تاریخی و حقوق تطبیقی

بخش اول: معانی عمومی و تعاریف	۱۷
مبحث اول: واژه شناسی	۱۷
گفتار اول: تعریف اصطلاحی	۲۰
الف) از نظر فقها	۲۰
ب) از نظر روایات	۲۲
ج) از نظر قانونی	۲۳
گفتار دوم: ملاک جرم	۲۶
مبحث دوم: سابقه تاریخی	۳۸
مبحث سوم: حقوق تطبیقی	۴۶
الف) مصر	۴۷
ب) سوریه	۴۸
ج) عراق	۴۹
بخش دوم: ارکان و عناصر تشکیل دهنده	۵۱
مبحث اول: رکن قانونی	۵۱
گفتار اول: تحلیل نظرات فقها در مورد احتکار	۵۷
الف) اصل برائت	۵۸
ب) قاعده تسلیط	۵۹
ج) اخبار	۶۱
گفتار دوم: دلایل مربوط به حرمت احتکار	۶۱
الف) قرآن	۶۱

فهرست مطالب

۶۶	(ب) سنت
۶۶	۱-۱ روایاتی که ظهور در حرمت احتکار دارند
۷۹	۲-۱ روایاتی که موید حرمت احتکار هستند
۷۹	۲-۱-۱ روایاتی که در مذمت احتکار و فاعل آن وارد شده است
۸۰	۲-۲-۱ روایاتی که بیان کننده عذاب اخروی برای محتکران است
۸۱	۲-۳-۱ روایاتی که محتکر را ملزم به فروش کالای احتکار شده می نماید
۸۱	۲-۴-۱ روایاتی که رها کردن مردم را در حالت گرفتاری حرام می داند
۸۲	(ج) اجماع
۸۴	(د) عقل
۸۶	(ه) قاعده لاضرر
۸۹	(و) قاعده نفی عسر و حرج
۹۰	(ز) تعلق حق عامه در مال مسکین
۹۲	گفتار چهارم: منابع قانونی
۹۲	مبحث دوم: رکن مادی
۹۳	گفتار اول: رفتار مرتکب
۹۷	گفتار دوم: انواع مختلف حبس و نگهداری کالا
۱۰۵	گفتار سوم: وسیله
۱۰۶	گفتار چهارم: موضوع جرم
۱۰۶	الف) کالا
۱۱۱	ب) موارد احتکار
۱۱۱	۱-۱ موارد احتکار از دیدگاه قانونی
۱۲۰	۲-۱ موارد احتکار از دیدگاه فقه
۱۲۰	۲-۱-۱ موارد احتکار از دیدگاه روایات
۱۲۲	۲-۲-۱ موارد احتکار از دیدگاه فقها
۱۲۹	گفتار پنجم: نقد و بررسی ادله موضوع احتکار
۱۲۹	الف) ادله قائلین به احصار

فهرست مطالب

۱۳۲	ب) ادله قائلین به عمومیت مورد احتکار.....
۱۳۲	۱- ۱ ادله نقلی.....
۱۳۶	۲- ۱ ادله عقلی.....
۱۳۷	گفتار ششم: توجیه حصر موضوع احتکار.....
۱۴۰	گفتار هفتم: مصادیق اموال غیر منقول.....
۱۴۱	الف) احتکار نقدینگی.....
۱۴۴	ب) میزان ابرس کالا.....
۱۴۶	گفتار هشتم: نتیجه مجرمانه.....
۱۴۶	گفتار نهم: رابطه علت.....
۱۴۷	گفتار دهم: طرفین جرم.....
۱۴۸	گفتار یازدهم: مرتکب.....
۱۴۸	الف) شخص حقیقی.....
۱۴۸	۱- ۱ مجرم اصلی.....
۱۵۲	۲- ۱ احتکار حکومت ها.....
۱۵۴	۳- ۱ اشراک و معاونین.....
۱۵۶	ب) شخص حقوقی.....
۱۵۶	گفتار دوازدهم: ضوابط قانونی.....
۱۵۹	گفتار سیزدهم: ضوابط فقهی.....
۱۵۹	الف) مفهوم لغوی.....
۱۵۹	ب) نظر فقها.....
۱۵۹	ج) روایات.....
۱۶۴	گفتار چهاردهم: مجنی علیه.....
۱۶۷	گفتار پانزدهم: زمان.....
۱۷۳	گفتار شانزدهم: مکان.....
۱۷۹	گفتار هفدهم: شروع به جرم.....
۱۸۱	مبحث سوم: رکن روانی.....

فهرست مطالب

- گفتار اول: سوء نیت عام ۱۸۱
- گفتار دوم: سوء نیت خاص ۱۸۲

فصل دوم

آثار جرم و مسائل مربوط به امور شکلی

- بخش اول: آثار جرم ۱۸۹
- مبحث اول: مجازات ۱۸۹
- گفتار اول: مجازات جرم ساده ۱۸۹
- الف) مجازات اصلی ۱۹۲
- ب) مجازات های تسمی ۱۹۴
- گفتار دوم: مجازات جرم مشدد ۱۹۵
- الف) به اعتبار انگیزه ۱۹۵
- ب) به اعتبار تعدد و تکرار جرم ۱۹۹
- ج) به اعتبار شخص یا شخصیت مرتکب ۲۰۰
- د) به اعتبار موضوع جرم ۲۰۱
- گفتار سوم: الزام به فروش کالا ۲۰۲
- گفتار چهارم: تعیین قیمت یا جلوگیری از اجحاف ۲۰۸
- الف) روایات ۲۰۹
- ب) اجماع ۲۱۰
- گفتار پنجم: مجازات شریک و معاون ۲۱۵
- مبحث دوم: تخفیف و تعلیق مجازات ۲۱۷
- بخش دوم: ماهیت جرم ۲۱۸
- مبحث اول: ماهیت جرم احتکار ۲۱۸
- مبحث دوم: محکمه صالح ۲۲۱
- خلاصه و نتیجه گیری ۲۲۳
- فهرست منابع و مآخذ ۲۲۹

پیش گفتار

از جمله جرایم علیه اموال که از دیرباز مورد توجه جوامع بشری بوده است، بزه احتکار است که با رشد روزافزون جوامع و صنعتی شدن در دو قرن اخیر آثار و عواقب دیگری به همراه داشته است. احتکار از نظر عقلی به لحاظ اینکه، خرید مردم را متوقف می‌سازد، عملی مذموم و در قوانین موضوعه، به عنوان یک بزه در خصوص **کالا** ضروری مردم است. اینکه آیا از نظر اسلام نیز عملی حرام و بزه شناخته شده و در چه مواردی حکم آن جاری است، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد، گروهی عقیده دارند احتکار عملی حرام است و گروهی آن را مکروه و شامل کالاهای خاصی نمی‌دانند. در مقابل گروهی دیگر با تعیین ملاک و مبانی خاصی و یا با استفاده از **تعدد** لایحه و لایحه و لایحه معتقدند که حرمت احتکار نسبت به تمامی نیازمندی‌های مردم قابل تسری است. در قوانین ایران اثرات این دو نظر مشهود است در بعضی از مواد قانونی، تنها کالاهای خاصی و در بعضی دیگر کالاهای ضروری مردم، موضوع احتکار قرار گرفته است. ولی در این تحقیق اولاً، به استناد آیات قرآن، روایات، آرای فقها و سایر مراجع فقهی، نظرات فوق مورد نقد و بررسی قرار گرفته است و احتکار به عنوان عملی حرام و غیر معرفی شده است. ثانیاً، نظری به اثبات رسیده است که تسری موارد احتکار را به تمام نیازمندی‌های مردم، به حکم عقل و به اعتبار تعلیلی که در بعضی از اخبار وارد شده است، می‌داند. اعتقاد به این نظر و به کارگیری آن در سیستم قانون‌گذاری کشور، موجب خواهد شد که نگهداری هر کالایی که مردم جامعه به آن نیاز و احتیاج ضروری دارند، جرم شناخته شده و مرتکب آن به مجازات برسد. از طرفی در این تحقیق علاوه بر تعریف، تبیین ارکان و عناصر تشکیل دهنده و ضمانت اجرای بزه احتکار، از دو بزه اخفاء و امتناع از عرضه کالا و عدم اعلام موجودی کالا که از جهاتی با احتکار مشابه هستند تحت عنوان جرایم مشابه، تعریف و با بزه احتکار مورد مقایسه قرار گرفته است.

مقدمه

احتکار، اصطلاحی فقهی و حقوقی به معنای جمع و نگهداری کالای مورد نیاز و ضروری مردم، به انتظار گرانی و یا قصد اضرار به جامعه است. بررسی احتکار به عنوان یک بزه اقتصادی از این جهت که دارای آثاری سوء و پیامدهای ناگواری برای جامعه است، بی‌رحمی و قساوت قلب، تهی شدن از وجدان اخلاقی و مجموعه‌ای از فسق و فجورهای اقتصادی؛ از قبیل فروزون‌طلبی، مال‌دوستی و دنیاپرستی است که همه ریشه در ضعف ایمان و بی‌تقوایی دارد.

امروزه بازرگانان مردم دنیا، نه تنها می‌توانند در سرنوشت اقتصادی جوامع بشری بر مبنای سوداگری و حفظ سودجویی بی‌نهایت، اولین ویژگی آن است، تأثیر بگذارند، بلکه در سیاست و فرهنگ اخلاقی، حقوقی و مذهبی آنان نیز می‌توانند دگرگونی ایجاد کنند. بر پایه همین مطلب است که گاهی مبادرت به احتکار و اخفای کالای مورد نیاز مردم نموده و برای تسخیل سود و منفعت بیشتر از عرضه کالا، در زمان کوتاهی، خودداری می‌نمایند.

احتکار یکی از متداول‌ترین جرایم، از دوران تبار «اندایی» کالا بین اقوام، محسوب می‌گردد و از قدیم در بیشتر نقاط جهان، عملی قبیح مجازات شناخته شده است. امروزه تحقق اهداف و برنامه‌های اقتصادی، بدون کنترل با ابزار ایجاد رقابت سالم و صحیح آن ممکن نیست؛ در نتیجه اعمالی که برخلاف مصالح اقتصادی جامعه صورت می‌پذیرد، به طور طبیعی در اهداف و برنامه‌های اقتصادی، تأثیر گذاشته و موجب اختلال در نظام معیشتی مردم می‌گردد؛ لذا کشورهای مختلف جهان به صورت‌های مختلف با این عمل مبارزه می‌کنند.

احتکار از ویژگی اقتصاد عقب مانده و ماقبل عصر رقابت و تولید انبوه است که با مسأله انحصار پس از عصر رقابت، ماهیتاً متفاوت است، لذا در نظام‌های سرمایه‌داری پیشرفته که دارای توان تولید انبوه هستند، مسأله‌ای به عنوان احتکار وجود ندارد، برخلاف نظام‌های عقب مانده اقتصادی و یا در حال رشد که به دلیل

وابستگی به کشورهای دیگر و عدم تولید کافی و نبودن سیستم صحیح توزیع، آسیب‌پذیر بوده و در مقابل تخلفات اقتصادی از جمله احتکار و گران‌فروشی مقاومت چندانی ندارند.

در قوانین ایران، احتکار جرم تلقی شده است و در قانون اسلام نیز از اعمالی است که مورد نهی شارع مقدس قرار گرفته است. اما اینکه آیا احتکار عملی حرام است یا مکروه، بین فقها اختلاف نظر وجود دارد. برخی آن را مکروه و برخی دیگر عملی حرام و مستوجب مجازات دانسته‌اند. در محدوده روایاتی که بیانگر موارد احتکار هستند، کلاهی خاص مطرح گردیده است و در بسیاری از آنها احتکار طعام، به طور کلی و بدون تعیین نوع خاصی، ممنوع شده است و در بسیاری از آنها احتکار طعام، به طور کلی و بدون تعیین مصداق مورد نهی قرار گرفته است. به علت همین اختلاف در متن روایات، برخی از فقها دایره شمول حکم را به آنچه که به صراحت نام برده شده است، اکتفا کرده و به دیگر مصادیق طعام، تعمیم نداده‌اند. برخی دیگر نیز دایره شمول آنها را به مطلق مواد غذایی و برخی دیگر به مواد غذایی و مطلق نیازمندی‌های عمومی، مانند بوشاک، مسکن، دارو و غیره با تمسک به قاعده لاضرر و قاعده لاجرح و یا به استناد تعلیلی که در روایات مربوطه آمده است، تسری داده‌اند.

هدف اصلی تدوین کتاب حاضر، علاوه بر تعریف و تبیین ارکان و عناصر تشکیل دهنده احتکار و آثار آن و تمیز آن از جرایم مشابه (اخفاء و امتناع از عرضه کالا و عدم اعلام موجودی کالا)، بررسی و تبیین سؤالات زیر است:

۱- آیا احتکار عملی حرام است یا مکروه؟

۲- دایره و شمول حکم احتکار نسبت به چه کالاهایی است؟

۳- وجوه اشتراک و افتراق بزه احتکار با جرایم مشابه چیست؟

لذا نظر به اهمیت موضوع و عدم مطالعه و پژوهش کافی از جنبه‌ی فقهی و

حقوقی در این زمینه و لزوم اثبات حرمت احتکار و عمومیت موضوع آن و ضرورت برخورد جدی با مختکرین، در هر موردی که اقدام به احتکار کالا می‌نمایند، ضرورت وجود تحقیقی را در این مورد ایجاب می‌نمود. مطالبی که در این کتاب به عنوان فرضیه شناخته شده‌اند عبارتند از:

- ۱- احتکار از نظر فقهی عملی حرام و از نظر قانونی جرم محسوب می‌شود.
- ۲- موضوع جرم احتکار، محدود به کالاهای مذکور در روایات نیست.
- ۳- موضوع جرم احتکار و جرایم مشابه، قابل تسری به کلیه کالاهای ضروری جامعه است.
- ۴- بزه احتکار با جرایم مشابه اگر چه از نظر ماهیت و عناصر تشکیل دهنده یکی می‌باشند لکن دارای تفاوت‌های جزئی نیز هستند.
- ۵- با توجه به ماهیت جرایم مشابه، مجازات‌های مندرج در قانون، در مقایسه با مجازات احتکار بسیار نامتناسب و دارای امکانات فراوانی است.